

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ МИЛТОНА ФРИДМАНА

doi: 10.7251/SPM1447215L

Студентски рад

***Апстракт:** У овом раду је обрађена мисао једног од најутицајнијих економиста XX вијека, професора Чикашког универзитета Милтона Фридмана. Уз најзначајније биографске податке о човјеку који је успио измијенити начин на који је економска теорија функционисала до тада, дато је и његово учење, а теорије које је конструисао су објашњене кроз призму његових писања, али и кроз призму критике која га није штедјела. Такође, дат је и кратак осврт на либералну философију економије. Оно што је специфично за Фридмана је то да је као мало који научник у друштвеном подручју рада, добио прилику да своје теорије и испроба практично, на радијусу дјеловања који је обухватао читаве државе. У раду је приказано како је текло то експериментисање.*

***Кључне ријечи:** неолиберализам, корпоративизам, слобода, слободно тржиште, доктрина шока.*

УВОД

У свијету су током вијекова изграђивани системи управљања друштвом који су се развијали од племенске заједнице и вјештине битисања кроз изазове старог доба, преко друштава средњег вијека и револуција на замаку мрачног периода, периода којем Францу-

* Студент треће године Правног факултета Универзитета у Бањој Луци.

ска буржоаска револуција означава крај, до данашњих доктрина о држави, праву и суверенитету. Све ово је почивало на економским односима у датом радијусу управљања. Још од Платонове „Државе“ иде научни поглед и расправљање који је то модел друштва идеалан, како друштво да да појединцу што више слобода (или да му их ускрати), на који начин руковати ресурсима, гдје да се нађе формула за поредак који је дуготрајан и одржив. Поставља се питање да ли јединица друштва (држава) треба радити на учвршћивању и оснаживању поретка *зиданем јаче основице*, или та јединица треба да буде ту само када се погријешити тј. прекрши правило (*управљање „невидљивом руком тржишта“* у којем тржиште намеће „правила игре“), или држава као таква не треба уопште ни да постоји (анархизам¹ у свом бићу као *ослобођење човјека*)?

Либерализам насупрот конзервативизму нуди већи опсег дјеловања, отворен ум за друго и другачије мишљење које је обогачено промишљањем једног од највећих философа свијета, француског просвјетитеља и борца против фанатизма – Волтера, које каже да свако има право на свој став и изражавање својих мисли, па макар он не био тренутно прихватљив. Васкрсли либерализам у форми економског неолиберализма се јавља као супротно мишљење до тада владајућем државном регулисању тржишта, а његов најзначајнији представник и својеврсни гуру генерацијама које су долазиле је Милтон Фридман.

1. ЖИВОТОПИС

Милтон Фридман (Friedman) рођен је у Бруклину 31.7.1912, а преминуо је у Сан Франциску 16.11.2006. године.² Од најранијег дјетињства, по његовим ријечима, живот га није мазио. У интервју-

¹ *гpc.*,1. безвлашће 2. [...]не признаје ред, дисциплину, ауторитет, улогу државе [...]“; Мићуновић, Љубо. *Савремени лексикон страних речи*. Нови Сад 1988,40.

² Milton Friedman - Biographical, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1976/friedman-autobio.html, 22. март 2013.,17:30.

има је наглашавао да је његова породица била веома сиромашна да би по данашњим стандардима била на граници сиромаштва, али да је најважније да се у њој његовала породична атмосфера. У каснијем периоду, док је Милтон одрастао, Фридманови су посједовали свој сопствени бизнис у Рахвеју, који се налазио у приземљу, док су они живјели на другом спрату. У први разред је кренуо 1917. године. Са дванаест година уписао је средњу школу у којој је матурирао 1928. године.³ Након тога уписао је универзитет Ратгерс⁴ на којем као бруцош долази први пут у додицај са либералном мисли, преко дјела утилитаристе Џона Стјуарта Мила (Mill) „О слободи“, за које је сматрао да је најконцизнији дух либералне мисли који је дат у писаној ријечи. Специјализује се из области математике. Мастерира на Чикашком универзитету 1933, а докторат брани на Универзитету Колумбија 1946. године. Исте године придружује се Економском факултетуу Чикагу, на којем ће подучавати економску теорију и гдје ће провести цијели свој радни вијек.⁵

У персоналној пирамидалној хијерархијској економско-теоријској матрици двадесетог вијека, име Милтона Фридмана налази се у самом врху поред Кејнса (Keynes), Хајека (Hayek) и осталих теоретичара са истим или супростављеним мишљењима, који су дали значајан допринос развоју економије и економској мисли. Педесетих година XX вијека био је велики опозиционар владајућем кејнсијанизму.⁶ По ријечима Наоми Клајн (Klein), представљао је једини универзитет у САД-у који је студенте учио другачијим мјерилима и принципима од тада владајућих. Био је главни савјетник америчког предсједника Регана (Reagan), као и *духовни вођа* Маргарет Тачер (Thatcher).

³ Ebenstein, Lanny. *Milton Friedman A Biography*. New York 2007,7-14.

⁴ Занимљиво је да је Фридман образовање стекао на државној-јавној институцији, а опет је тако гласно говорио против истих (државних универзитета) у будућности.

⁵ Ebenstein, Lanny. *Milton Friedman A Biography*. New York 2007,14-16.; Milton Friedman, <http://bfi.uchicago.edu/about/milton-friedman/>, 22. март 2013.,18:56.

⁶ Фридман, Милтон и Фридман, Роуз. *Слобода избора*. Нови Сад 1996,350.; John Maynard Keynes, Milton Friedman and F.A. Hayek Compared, <http://www.triplepundit.com/2010/04/overlaps-from-the-opposition/>, 22. март. 2013.,19:50.

Најзначајнија Фридманова дјела која су обиљежила двадесети вијек у области теоријске економије по новим или старим, али разрађеним идејама су: *Essays in Positive Economics* из 1953, *Studies in the Quantity Theory of Money* из 1956, *A Theory of the Consumption Function* из 1957, коауторско дјело са Аном Шварц (Schwartz) *Monetary History of the United States, 1867-1960* из 1963. године и коауторство са супругом Роуз на дјелу *Free to Choose* из 1980. године, из којег је изникла и телевизијска серија која га је учинила популарним широм свијета.⁷

Нобелову награду за економију добио је 1976. године „за свој допринос на пољу анализе потрошње, монетарне историје и теорије и за демострацију сложености стабилизационе политике“.⁸ Био је предсједник *Америчког удружења економиста* 1967. године. Заједно са Хајеком је основао *Друштво Монт Пелерин*, где је преиспитивана и јачана либерална идеја. Остао је упамћен и по својим цитатима као што су: „Нема бесплатног ручка“ или „инфлација је једна форма опорезивања која може бити уведена без закона“. Поред несумљивих доприноса науци које је дао, треба истаћи да се Фридманов либерализам знао распршивати када су у питању људи који имају другачије мишљење од њега, по робеспјеровском принципу „нема слободе за непријатеље слободе“.

Преминуо је у 94-тој години, а један од интернет коментара на његову смрт, који је можда и најупечатљивије објаснио његово учење је био: „С тим у вези, његова породица ће морати да плати казну због неодговарајућег одлагања људских остатака пошто је откривено да су бацили његов леш у ђубре. Представник породице за односе са јавношћу је истакао да су његови рођаци сматрали да традиционална сахрана »није трошковно ефективна« па су искористили тако стечену уштеђевину за увећање портфолиа свог основног капитала“.⁹

⁷ Free to Choose, <http://miltonfriedman.blogspot.com/>, 22. март 2013., 20:33.; Milton Friedman, <http://www.hoover.org/fellows/10630>, 22. март 2013., 21:02.

⁸ The concise encyclopedia of economics - Milton Friedman, <http://www.econlib.org/library/Enc/bios/Friedman.html>, 22. март 2013., 22:00.

⁹ Умро је Милтон Фридман, <http://old.kontra-punkt.info/modules.php?file=article&name=News&op=modload&sid=54754>, 22. март 2013., 22:07.

2. ЛИБЕРАЛИЗАМ

..., *живот, слобода и имовина*“...
Ц. Лок¹⁰

Ријеч либерализам долази од латинске ријечи *liberalis* која означава слободоумност, слободно мислилаштво, слободарство. Изворна је идеологија грађанског друштва. Настаје током XVII и XVIII вијека, као последица тежњи напредног грађанства да оствари своја политичка права, укине привилегије и самовољу власти. У средишту либерализма налази се појединац који своје грађанске слободе остварује у економској, политичкој и културној сфери друштва, а вјеровање у примат индивидуе над колективитетом је кључна тема ове идеологије.¹¹ Иако постоје различити правци у либерализму, сви се темеље на идејама *личне слободе* и *личног избора*. „Гледано историјски либерализам је уско повезан са општом еманципацијом западне Европе од крутог хијерархијског устројства друштвеног живота који карактерише феудално друштво.[...] Зачетници либерализма су прије свега инсистирали на томе да се државни или било који ауторитет уздржи од мјешања у приватни живот и приватно пословање грађана“.¹² Дакле, према овој доктрини „друштво треба препустити слободном политичком и економском развоју без интервенције државе“.¹³ Либерализам настаје у Енглеској и Шкотској као сасвим другачије учење у од-

¹⁰ Новаковић, Александар. *Филозофије слободе - кратак преглед модерне идеје слободе (I)*.

<http://katalaksija.com/2009/04/13/filozofije-slobode-kratak-pregled-razvoja-moderne-ideje-slobode-i/>, 22. март 2013., 22:32.

¹¹ Стојиљковић, Зоран. „Политичке фамилије у Европском парламенту“ *Политичке групације у Европи*. (ур. Зоран Стојиљковић, Гордана Пилиповић), Београд 2011, 123.

¹² Лакићевић, Д, Драган, Стојановић, Божо, Вујачић, Илија. *Теоретичари либерализма*. Београд 2007, 9.

¹³ Поповић, Милан. *Економска политика*. Бања Лука 2000, 96.

носу на меркантилизам и физиократизам. Најчешће се дијели на *економски либерализам* – залагање за што мање државне интервенције у економији, те *социјални либерализам* – незадирање државе у приватни живот појединца. Дефинише се и као отвореност према новим идејама и друштвеном експериментисању.¹⁴ Изграђен је на скупу различитих историјских поставки особеног пута западноевропске цивилизације. Темеље за овај сложени склоп дало је античко наслеђе, хеленска рационалност и државна организација старог Рима. Основна особеност либералне мисли је то да је она све, само не кохерентан, цјеловит и завршен систем. Џон Лок (Locke) је био први мислилац који је на релативно систематичан начин изразио принципе на којима би једно рационално либерално друштво требало да почива.¹⁵

Либерализам у економском смислу изражава начело слободне конкуренције на савршеном тржишту добара и услуга на коме су сви производни фактори и њихови носиоци слободни и међусобно равноправни. Границе се бришу, а држава више не треба да прави разлику између унутрашње и спољне размјене. Сама суштина ове доктрине је да су богатство и моћ друштвене заједнице у *уопште-ној производњи*. Извор богатства народа је у увећању материјалних добара на основу развитка производних снага. Адам Смит (Smith) наводи да коријен индивидуалних стремљења и радиности може бити и самољубље и властити интерес. Према ставу класичне либералне економске доктрине, улога државе би се могла сврстати у двије групе: прву представљају *опште функције државе* (заштита приватне својине, гаранција слободе уговарања, обезбјеђење стабилног новца), а другу групу чине *посебне функције државе* које се јављају у случају када су појединачни интереси недовољно снажни да би обезбједили одговарајућа средства за друштвено неопходне дјелатности (војска, јавне службе и сл.).¹⁶ Одговарајући опис ове

¹⁴ *Oxford Dictionaries*, <http://oxforddictionaries.com/definition/english/liberal>, 22. март 2013., 23:00.

¹⁵ Лакићевић, Д, Драган., Стојановић, Божо., Вујачић, Илија. *Теоретичари либерализма*. Београд 2007, 11-14.

¹⁶ Поповић, Милан. *Економска политика*. Бања Лука 2000, 96-100.

доктрине даје др Најцел Ешфорд (Ashford) који објашњава основне принципе класично либералног виђења друштва по 10 ставки које су неопходне за слободно друштво (слобода као примарна политичка вриједност, индивидуализам, скептицизам према власти, владавина закона, цивилно друштво, спонтани поредак, слободно тржиште, толеранција, мир, ограничена држава).¹⁷

3. ФРИДМАНОВА МИСАО

„Нема и не може бити праведног богатства“.

*А. П. Чехов*¹⁸

„Искусство нас учи да највише треба да штитимо своју слободу управо онда када влада покушава да дјелује подстицајно. Природно је што људи рођени да буду слободни брижљиво чувају своју слободу од злих владара. Али још већу опасност за слободу представљају ревносни људи који имају добре намјере, али не разумију ситуацију, па нас на подмукао начин лишавају наших права“.

*Судија Л. Брандис (1928).*¹⁹

Милтон Фридман је оснивач чувене Чикашке економске школе, која је изњедрила нови ков економиста предузетничкога доба, који за основ свог делања узимају контра кејнсијанске постулате и који су за разлику од многих других њихових претходника и савременика имали прилику и да *in vivo* испробају своје теорије. Заједно са Хајеком је *вратио из мртвих* Смитове теорије и тако постао

¹⁷ What is Classical Liberalism?, <http://www.libertarianism.org/media/around-web/what-is-classical-liberalism>, 22. март 2013.,23:36.

¹⁸ Калабић, Марија, приредила *Ризница мудрости-мисли великих умова човечанства*, Нови Сад 2003,90.

¹⁹ Са овим цитатом Фридман почиње излагање својих теорија у дјелу „Слобода избора“ које је написао са супругом Роуз,17.

представник неолибералне доктрине у науци. Фридман је имао велики утицај на многе људе који су имали у својим рукама моћ да мијењају свијет (да ли *на боље* или *на горе*?!) као што су нпр. М. Тачер, диктатор Пиноче (Pinochet), његови студенти са Чикашког факултета за економију који су идеје које су подробно изучили у Чикагу поклицарски примјењивали у својству економских савјетника у владама земаља из којих су долазили.²⁰

Фамозно чикашко одјелење за економију из средине двадесетог вијека почива на Фридмановом раду, који је потекао из једне идеје: „У тржишном друштву, цијене су преносиле тако комплексне информације – о производњи роба и друштвеном трошку – да је било немогуће да било који појединац разумије читав систем. Али остављене на миру, цијене би постепено довеле понуду и потражњу до хармоније, и друштво би се природно организовало на најбољи могући начин. *Била је то небеска, математички чиста визија*“.²¹

Критикујући економске процесе у друштву Фридман у књизи „Капитализам и слобода“ пише: „Термин либерализам на који је указано поткрај XIX стољећа у оквиру једног посебног мисаоног правца у економији и политици мало по мало је промијенио значење и постао током који потенцира различите ставове у разним областима и поготово у економској политици. Овај термин је током времена почео бивати тумачен као процес који се, у циљу рјешавања проблема и стицања до зацртаних циљева, више ослања на власт умјесто на добровољне приватне установе. Такав развој догађаја је довео до формирања увјета у којем су се, у расправама, вртили термини попут благостања и једнакости умјесто термина слободе. [...] Либерали у XX стољећу су постепено, кроз термине благостања и једнакости, почели обнављати управо ону политику уплитања власти у економска питања, односно својеврсни

²⁰ Ip, Greg и Whitehouse, Mark. *How Milton Friedman changed economics, policy and markets*. <http://www.columbia.edu/~esp2/WJSJ%20Whitehouse%20Article.pdf>, 22. март 2013., 23:55.

²¹ Jahr, Nicholas. *Хаос је добар бизнис*. <http://kontra-punkt.info/magazin/haos-je-dobar-biznis>, 24. март 2013., 15:03.

патријархат против којег је либерализам водио битку“.²² У свом дјелу „Слобода избора“ Фридман гласно *виче* против социјализма и политичке елите која превише *мази* своје грађане и наводи да „политички лидери капиталистичких земаља који кличу пропасти социјализма у другим земљама настављају да примјењују социјалистичка рјешења у сопственој“. Такође, у истом дјелу он истиче да „*наши принципи*[...] не представљају коначне процјене о томе у којој мјери држава треба да помогне да се заједничким напором оствари оно што је тешко или немогуће остварити појединачним ангажманом у добровољној размјени. Треба анализирати сваки конкретан случај за који се предлаже интервенција државе и сагледати како добре, тако и лоше стране тог потеза“.²³ Дакле, гледано на овај начин, Фридманова идеологија није заснована на постулатима који треба да расточе државу, већ треба да настоје да у максималном обиму умање њен утицај на индивидуалне радње. Фридман у другим радовима истиче да „историја само подсјећа да је капитализам неопходни услов за политичку слободу. Јасно је да то није довољан услов. Фашистичка Италија и фашистичка Шпанија, Њемачка у различитим периодима за посљедњих седамдесет година [...] – све су то друштва која је немогуће описати као политички слободна. Ипак, у сваком од њих је приватно предузетништво било доминантни облик економске организације. Зато је сасвим могуће имати економско уређење које је суштински капиталистичко, и политичко уређење које није слободно“.²⁴ Фридман на челу неолибералног промишљања сматра да је кључ слободе у *слободном пристанку*. Не треба ништа ограничавати трајним правима.²⁵ Он говори да „као либерали, узимамо слободу појединца, или можда породице, као крајњи циљ у процјени друштвеног уређе-

²² Неолиберализам, једна теорија и двије кривике, <http://bosnian.irib.ir/emisije/svijet/item/85808-neoliberalizam-jedna-teorija-i-dvije-kritike>, 24. март 2013.,15:09.

²³ Фридман, Милтон и Фридман, Роуз. *Слобода избора*. Нови Сад 1996, 13.,350.

²⁴ Милтон Фридман, *Однос економске и политичке слободе*, <http://katalaksija.com/2006/11/17/odnos-ekonomске-i-politicke-slobode/>, 24. март 2013.,22:00.

²⁵ Милутиновић, Владимир. *Неолиберализам и демократија*. http://www.filozofijainfo.com/index.php?option=com_content&view=article&id=781:neoliberalizam-i-demokratija&catid=89:neoliberalizam&Itemid=113, 24. март 2013.,21:08.

ња“.²⁶ Јасну слику теорије неолиберализма можемо добити када на праве основе поставимо конекцију између индивидуе и власти, те наравно, када у свему томе видимо важност улоге тржишта. „Овај мисаони правац је, вежући се за индивидуу, себе прокламовао као правац који се обавезао на борбу за идеале индивидуалних слобода (слободе говора, права на приватно власништво и слободну конкуренцију) на темељу традиције европског либерализма. У тој области се неолиберали залажу за успоставу везе између индивидуалних политичких слобода у друштву и економских слобода“.²⁷ Неолиберали сматрају да је у ствари *сам кључ слободе* у слободном пристанку и да не треба апсолутно ништа ограничавати трајним правима!²⁸

Међутим, приступ неолиберала појму владе у својој суштини одражава темељну разлику између њих и класичних теоретичара. *Невидљива рука* коју Адам Смит спомиње као организатора тржишта, није само темељно начело економске слободе него битно оправдање за неуплитање владе у компликоване економске појаве на тржишту. Међутим, влада у неолибералној теорији, јесте установа која мора подржавати индивидуалне слободе и права, попут права на приватно власништво, владавину закона, формирање институција повезаних са дјеловањем слободног тржишта и слободне трговине.

Фридман је тврдио да ниво цијена зависи од количине новца у оптицају, чиме је васкрснуо класичну квантитативну теорију новца, или боље речено створио је савремену квантитативну теорију новца и монетаризма којој је темељ била стабилна и дугорочна монетарна политика.²⁹ Основа ове теорије је да понуда новца

²⁶ Милтон Фридман, *Однос економске и политичке слободе*, <http://katalaksija.com/2006/11/17/odnos-ekonomске-i-politичке-slobode/>, 24. март 2013.,22:00.

²⁷ *Неолиберализам, једна теорија и двије кривике*, <http://bosnian.trib.ir/emisije/svijet/item/85808-neoliberalizam-jedna-teorija-i-dvije-kritike>, 24. март 2013.,15:09.

²⁸ Милутиновић, Владимир.*Неолиберализам и демократија*. http://www.filozofijainfo.com/index.php?option=com_content&view=article&id=781:neoliberalizam-i-demokratija&catid=89:neoliberalizam&Itemid=113, 24. март 2013.,21:08.

²⁹ Милићевић, Драгиша. *Економија*. Београд 1995,293.

доминантно утиче на номинални доходак. У дугом року, по Фридману, повећање новчане масе повећава цијене, али не и економску активност и запосленост. Само у кратком року монетарни раст повећава производњу и запосленост. Рјешење проблема инфлације и краткорочних флукуација запослености и реалног националног дохотка Фридман је видио у једноставном монетарном правилу: *новчана маса треба да расте једнако као реални друштвени производ*. „Разлике између природних и стварних стопа незапослености појављују се само када људи погрешно прогнозирају промјене у нивоу цијена. На тај начин формализује се концепт „стагфлације,“ који подразумјева истовремену појаву инфлације и незапослености и представља дезавуисање кејнзијанске економије“. Боље речено, када радници у одређеном тренутку очекују промјене цијена, покушај државе да смањи незапосленост помоћу „експанзивне фискалне политике последира растом надница, чиме се опадање незапослености неутралише истовременим даљим генерисањем инфлације“. На подручју теорије потрошње, Фридман је поставио *концепт перманентног дохотка* насупротив Кејнсовој *теорији апсолутног дохотка* (принцип по коме је у људској природи да повећава своју потрошњу са растом дохотка, али не у сразмјери у којој доходак расте, тако да гранична склоност потрошњи порастом дохотка пада). „Хипотеза перманентног дохотка кореспондира са хипотезом животног циклуса у погледу заједничке претпоставке да је дугорочни доходак (који се прима у континуитету) а не текући, примарна детерминанта потрошње“.³⁰

Фридман није имао повјерења у способност државе да коригује грешке тржишта. Тражио је и да се смањи јавна потрошња како би привреди и становништву остајало више новца. У књизи „Капитализам и слобода“ доказивао је да систем заснован на слободама даје најбоље резултате и залагао се, између осталог, за добровољну војску, негативан порез на доходак, флукутирајуће курсеве валута, укидање лиценцирања за љекаре итд.³¹

³⁰ Лакићевић, Д, Драган, Стојановић, Божо, Вујачић, Илија. *Теоретичари либерализма*. Београд 2007, 350-353.

³¹ Friedman, Milton. *Why not a volunteer army*. <http://tinyurl.com/p4vmtq3>; Rothbard

Фридман је понудио мноштво идеја у вези са замјеном утицаја државе тржишном регулативом, што је било у складу са његовим покушајима да наново васпостави класичну *смртијанску филозофију* у модерном добу. Говорио је да је владино рјешење неког проблема обично лоше као и сам проблем.³² Занимљив је и његов став о томе да се државне школе требају укинути [*sic!*] а родитељи добити ваучере у циљу да њихова дјеца похађају приватне³³ школе. Такође, Фридман је велики заступник идеје о дугорочној монетарној регулацији као основе стабилизационих токова и кључном рјешењу за превазилажење савремених рецесионих и кризних периода у функционисању самог друштва и економије у њему.³⁴

Као предводник чикашке школе монетарне економије Фридман истиче важност новчане масе као инструмента владине политике и као детерминанте пословног циклуса. Земљама у транзицији препоручио је да не узимају као узор Сједињене Америчке Државе, Велику Британију и друге развијене државе, зато што влада САД-а троши на себе око 40% националног дохотка, док је у Британији тај проценат још већи!

Крајњи прокламовани принцип у његовом учењу је да *појединац треба да тежи да буде успјешан у надметању са другима и у складу са правилима игре*. Свако треба да стартује са једнаким могућностима. Нико не смије да стекне непоштену предност помоћу силе, преваре или везе.³⁵

N., Murray. *Milton Frideman Unraveled*, <http://www.lewrockwell.com/rothbard/rothbard43.html>, 28. март 2013., 23:00.

³² Orbach, Barak. *What is Government Failure*. Yale Journal on Regulation 2012, <http://jreg.commons.yale.edu/files/2013/06/What-Is-Government-Failure.pdf>, 45.

24. јун 2013., 23:00.

³³ Примамљива и логички одржива теорија, утилитаристички срачуната – *већи профит за највећи број људи*...али изостављајући при томе онај други дио човјечанства којима штети такав курс. Прављењем ланаца за стицање новца од школа, губи се основна сврха *школовања за све!*

³⁴ Фридман, Милтон и Фридман, Роуз. *Слобода избора*. Нови Сад 1996, 169-208; Лакићевић, Д, Драган., Стојановић, Божо, Вујачић, Илија. *Теоретичари либерализма*. Београд 2007, 350-351.

³⁵ Милошевић, Милан. *Сиромашни у земљи чуда*. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=421253>, 24. март 2013., 22:00.

4. КРИТИКА

„Од 1970-их неолиберализам је полако замијенио кејнзијанизам на мјесту владајуће економске теорије по којој се кроји економска политика Запада. Неолиберализам је полако постао оруђе у рукама САД-а преко којег се покушава успоставити хегемонија дилем свијета, извести мирне револуције у социјалистичким земљама и имплементирати неоколонијализам према земљама у развоју“.

Кинески часопис „Quishi“³⁶

Неолиберали су огорчено против егалитаризма: *немоћни су криви за свој неуспјех!* Идеалан тип неолиберализма чине појмови појединац, слобода избора, тржишно друштво, *laissez faire*, минимум државе.³⁷ У овом ереуптивном комплоту идеја среће се један **мали** проблем: „Политика која је свјетске моћнике учинила оволико богатим је политика сиромашења свих осталих. То теорија није предвиђала. Економисти Фридрих Хајек, Милтон Фридман и њихови ученици – у хиљадама пословних школа, ММФ-у, Свјетској банци, OECD-у и у готово свакој савременој влади тврде да што се мање опорезују богати, бране радници и прерасподјељује богатство, сви ће бити просперитетнији. Сваки покушај да се смањи неједнакост наштетио би ефикасности тржишта, спријечавајући надолазећу плиму која подиже све бродове. Ови пионири су 30 година спроводили свој глобални експеримент и сада имамо резултате“.³⁸ Резултат је *потпуни промашај* гдје опијеност теоријама

³⁶ Духачек, Гордан. *Неолиберализам је пропао, свијет тресе марксистичка грозница*. <http://www.tportal.hr/vijesti/svijet/240299/Neoliberalizam-je-propao-svijet-trese-marksisticka-groznica.html>, 24. март 2013.,12:00.

³⁷ Милошевић, Милан. *Сиромашни у земљи чуда*. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=421253>, 24. март 2013.,22:00.

³⁸ Монбиот, Џорџ. *Како нам је неолиберализам уништио животе*. <http://www.nspm.rs/hronika/gardijan-kako-nam-je-neoliberalizam-unistio-zivote.html>, 24. март 2013.,13:00.

ентузијастично надвладава разум.³⁹

Наоми Клајн у својој књизи *The Shock Doctrine – The Rise of Disaster Capitalism* разоткрива тзв. „капитализам катастрофе“: тродеценијске резултате учинка глобалног неолибералистичког похода Чикашке економске школе. Она поставља тезу о „докторима шока“, који немилосрдно руше сваки остатак јавне сфере, брижљиво креирајући катастрофе широм свијета и поништавајући било какву преосталу разлику између велике владе и великог бизниса, а умјесто појмова конзервативизма, либерализма или капитализма, стварају чисти *корпоративизам*, или како се већ назива – неолиберализам. Занимљиво је да либерално становиште у глобалу, говори против тираније и било чега везаног за тоталитарни начин друштвеног управљања. Међутим, опште је позната чињеница да је корпоративизам основна ставка фашистичке државе; корпоративизам је у данашњем свијету тенденцијског развоја глобалистичког капитализма достигао неслућене размјере, умјесто ка непријатељима који су измишљени или стварни сада гледајући ка једином божанству – *профиту*, он рађа нове модерне облике диктатуре. Било би теоријски очекивано да Фридман који се представљао као *човјекољубац* оштро говори и ради контра тога, што је *de iure* радио, али *de facto* сам концепт либерализма дефинисан по његовим рецептима је нитно везан за деспотистички начин владавине. Илустрације ради, у књизи *What is Fascist Economics* се објашњава „да је Милтон Фридман као изворе своје економске мисли и практичне узоре имао министра економије у доба нацистичке Њемачке, Хјалмара Шахта познатог по томе да је омогућио први пут у повијести човјечанства пуну запосленост у некој држави сузбијајући хиперинфлаторна кретања из раних 20-тих година XX стољећа и задужујући се кредитно код енглеске Централне банке, ефективно препуштајући њемачку индустрију Великој Британији и чинећи је шпекулативном играоницом енглеског капитала што је резултирало крахом економије 1931. године и успоном тоталитарног режима. Посљедица тог краха је долазак на власт нацистичког поретка“.⁴⁰

³⁹ Волтер. *Филозофски речник*, Нови Сад 1973, 131-132.

⁴⁰ Аксентијевић, Саша. *Критички приказ – Ружна истина о Милтону Фридману*. <http://www.scribd.com/doc/116650164/Kriti%C4%8Dki-prikaz-The-ugly->

4.1. Експерименти *in vivo*

*„Ове 2013. године је четрдесетогодишњица од увођења шок терапије у Чилеу. Она је, као и оне које су слиједиле у Аргентини, Бразилу, Уругвају и Руској Федерацији, наметнута војном силом, убиствима огромног броја људи и стравичним мучењима више од 150.000 лица. У неким земљама Латинске Америке, Африке и Азије, шок терапија или неолиберализам је уведен уз велику превару бирача. У свим тим земљама економске и социјалне посљедице од примјене те шок терапије биле су катастрофалне, па је, након извјесног периода њене сурове примјене, дошло до огромног незадовољства већине становништва, што је резултирало протестима, побунама и бјежањем државних руководстава у иностранство. Напуштањем неолиберализма које је иза тога слиједило, резултирало је оживљавањем, а у низу земаља знатним убрзањем привредног раста и развоја, раста животног стандарда и знатног повећања запослености“.*⁴¹

М. Ковачевић

Инсталирани „чикашки момци“ дају матрицу, интелектуални капацитет, свесрдну помоћ деспотизму у Чилеу, тако стварајући прву примјену правила неолиберализма Фридмана помјешаног са шок-терапијама и то рушењем демократски изабране владе Салвадора Аљендеа (Allende) и успостављањем злогласне диктатуре А. Пиночеа. Петар Мајо (Мајо), професор на *University of Malta* те догађаје каже да смо „требали [...] научити како постоји немилосрдно и насилно наличје капитализма те да је неолиберализам

truth-about-Milton-Friedman-doktorski-studij-Poslovna-ekonomija-doktorand-Sa%C5%A1a-Aksentijevi%C4%87, 3, 24. март 2013.,23:00.

⁴¹ Ковачевић, Млађан. *Катастрофалне посљедице највеће заблуде економске науке – неолиберализма*, <http://www.slobodanjovanovic.org/2012/05/18/mladan-kovacic-katastrofalne-posledice-neoliberalizma/?lang=lat>, 24. март 2013.,22:00.

рођен у контексту бруталних фашистичких режима. Такође смо требали научити како, унаточ демократском наличју, никада не треба подцијенити перманентну присутност и размјере реакционарних снага присиле. Чилеански предсједник [...] направио је управо ту грешку, унаточ наводним упозорењима Фидела Кастра⁴². Дејан Петровић у приказу књиге Н. Клајн истиче да „прости фактографски подаци говоре да претежна већина жртава помахниталог Пиночеовог и каснијих бројних сличних режима широм Јужне Америке, нису били припадници наоружаних група, него радници, умјетници, професори универзитета и остали ненасилни активисти, при чему су њихови целати били обилато финансијски потпомогнути прилозима разних *филантропских* фондација звучних имена. Касније слиједи „чишћење терена“ од стране организација за заштиту људских права, по правилу након што су тешки злочини већ почињени“⁴³. Зар разне „филантропске фондације звучних имена“ и на простору Балкана не раде сличне ствари?!

Фридманову монетаристичку политику коју је спроводила хунта, Андре Гундер Франк (Frank) оцјењује као економски геноцид: срачунату и опсежну политику геноцида путем глади и незапослености. Прокламована је политика либерализације која истиче индивидуалну слободу, а практично укида државне интервенције, врши деструкцију јавног сектора и установа државе благостања. То је праћено многоструким увећањем броја војника, полицајаца и репресивним апаратом.⁴⁴ Либерализам у свом зидању ниче као јединствена грађевина, која од *дворца* дозвољеног за све постаје *барака* за малобројне, идући од појмова *појединац* и *слобода* ка ознакама *колективитет* и *тоталитаризам*. Тако створена грађе-

⁴² Шимичевић, Хрвоје. *Неолиберализам је рођен у контексту фашистичких режима*. http://www.filozofjainfo.com/index.php?option=com_content&view=article&id=879:neoliberalizam-je-roen-u-kontekstu-faistikih-reima&catid=89:neoliberalizam&Itemid=113, 24. март 2013., 22:00.

⁴³ Петровић, Дејан. *Крвави трагови доктора шока*. <http://www.nspm.rs/prikazi/krvavi-tragovi-doktora-soka.html>, 24. март 2013. 21:00.

⁴⁴ Увећањем упоредивим са оним у „златном добу“ буђења национал-социјалистичке Њемачке. Милошевић, Милан. *Сиромашни у земљи чуда*. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=421253>, 24. март 2013., 22:00.

вина је довела до тог да је неолиберализам Фридмана и његових сљедбеника (између осталог) директно проузроковао настанак прилично радикалног покрета отпора широм Латинске Америке који данас има позиције, можда и јаче него икада.

Након бескрупулозног размрдавања Боливарског континента, Реган и Тачерка су своје погледе упрли у „епохалне могућности“ новоотварајућег простора: Источне Европе! Уз помоћ других фактора као нпр. тога да је „*католичка црква* видјела [...] савезника у борби против комунистичког атеизма“, (католичка црква као и много пута до сада, увијек је на *правој страни*[sic!]), добио се композит сваковрсних реакција и чежњи који никако није могао завршити добро. Награђивани економисти, врли савјетници, уз идеје Фридмана кренули су на старом континенту у остваривање предвиђања *Орвеловог маштарења*. „Крахом СССР-а више ништа није стајало на путу несметаном ширењу и монополу идеологије слободног тржишта. Борис Јељцин је прво обезбједио примјену шок терапије, затим укинуо демократске институције (провоцирањем чеченског рата и слањем тенкова на зграду сопственог парламента!) те се коначно диктаторским методама устоличио као једини, неприкосновени господар ситуације“. Треба споменути и то да у Уједињеном Краљевству безначајни рат на Фолкландима доводи до тога да се демократска правила игре привремено суспендују, а челична лејди „уводи први програм једне радикалне политичке трансформације и сурово гуши масовну рударску побуну. Дириговани крах некада изузетно успјешних економија тзв. азијских тигрова; отворена превара националног покрета отпора АНК у Јужној Африци; срамна злоупотреба незапамћене несреће (цунамија) у Шри Ланци и исти такав поступак у ратом разореном Либану; само су неки између осталих прилога за историју бешчашћа опсежно документоване оптужнице која иде на душу катедре за економију на Универзитету у Чикагу“. Такође, сами идеолози неолиберализма отварају простор и у земљи „храбрих и слободних“, па тако удари авиона у њујоршке куле близнакиње, означавају почетак тортуре и према својим грађанима, зорно показујући да им чак ни њихови интереси

баш ништа не значе. Гледајући даље, ту је нецивилизацијска „инвазија на Ирак“ и „отворено кршење људских права“ без имало срама... све ово представља сан „о стварању узорне корпоративистичке државе, независне од *старомодног* владиног управљања. Бесрамно – *унапријед урачунато!* – богаћење привилегованих крупних капиталиста, веома блиских врху власти или веома често чак паралелно ушанчених у њој, налази се изнад било каквог другог државног, националног или хуманистичког интереса“.⁴⁵ Ови догађаји звуче веома блиски ратом разореном простору бивше Југославије, слободно се може рећи, простору гдје експерименти неолиберализма још увијек трају. Небојша Катић у вези са овим даје занимљиву констатацију, а она гласи да се „у темељима свих економских криза, од глобалних попут кризе из 1929. или 2008. године, до регионалних (Латинска Америка, југоисточна Азија, источна Европа), препознаје [...] економска политика утемељена на идејама и заблудама са краја XVIII века. Те темеље чини веровање у апсолутну ефикасност саморегулишућег *laissez-faire* тржишта“. Катић додаје да ће „у економским и интелектуалним недођијама попут српске, бакља неолиберализма [...] поносно горети као да се ништа није догодило, као да свет није дошао на ивицу финансијске катастрофе поводећи се за метафизичким конструктима (како би то Кејнс рекао)“.⁴⁶

Значајно је апсолвирати да се „иза продора неолибералних идеја крију потребе капитала за економском глобализацијом“ и самим тим се дефицит суверенитета држава одражава лоше по демократију.⁴⁷ Суштина неолиберализма по овим рецептима лежи „у томе да су за остварење истинске Фридманове визије неопходни

⁴⁵ Петровић, Дејан. *Крвави трагови доктора шока*. <http://www.nspm.rs/prikazi/krvavi-tragovi-doktora-soka.html>, 24. март 2013., 21:00.

⁴⁶ Катић, Небојша. *Неолиберални корени светске економске кризе*. <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/neoliberalni-koreni-svetske-ekonomske-krize.html?alphabet=l#yvComment23955>, 30. мај. 2013., 13:00.

⁴⁷ Стојиљковић, Зоран. „Политичке фамилије у Европском парламенту“. *Политичке групације у Европи*. (ур. Зоран Стојиљковић, Гордана Пилиповић), Београд 2011, 132.

ауторитарни услови, а да се његов економски модел у демократском окружењу може увести само дјелимично. Да би се економска шок терапија примијенила без ограничења [...] увијек је потребна некаква врста велике колективне трауме, која привремено суспендује демократску праксу или је у цјелости блокира“. Државни удари, ратови, масакри, безочна убијања и бестијална иживљавања над грађанима се никада нису третирали као *организовани* капиталистички злочини, него искључиво као (претјерано учестали) ексцеси појединих диктатора који су се одвише ревносно уживљавали у своју улогу.⁴⁸ У тим ситуацијама човјек постаје управо супротно темељном либералном учењу – од индивидуе рађа се број.⁴⁹

ЗАКЉУЧАК

Бертран Расел (Russell) лијепо збори – никада не треба погинути за своје идеале јер могу бити погрешни! Фридман није дао живот за своје циљеве, није поднио физичку жртву зарад њих, иако се здушно борио за практично оваплоћење теорија које је стварао. Осим повремених напада активиста и бораца за људска права није много страдавао због идеја које је заговарао, сем на научној основи – гдје је стално изнова критикован; међутим, добио је прилику да други раде за њега, да други на плећима понесу бреме његовог теоретисања, да други спороводе његове идеје, пласирајући то подређенима као идеал који треба да се слиједи; на основу тога су кажњавани многи који или нису слиједили дату матрицу, или су једноставно били на погрешном мјесту у погрешно вријеме на погрешној страни планете. На први поглед, његове замисли дјелују импозантно и лако проводиве, грандиозне скоро колико и теорије филозофа просвјетитељства, али на дјелу се показало да дају згражавајуће и монструозне резултате.

⁴⁸ Петровић, Дејан. *Крвави трагови доктора шока*. <http://www.nspm.rs/prikazi/krvavi-tragovi-doktora-soka.html>, 24. март 2013., 21:00.

⁴⁹ Klein, Naomi. *The Shock Doctrine – The Rise of Disaster Capitalism*. New York 2008, 4 и даље.

В. В. Мајаковски (Маяковский)у пјесми „Био једном један кадет“ казује како послје демаскирања вуци *револуције прождиру кадета*. Ерго, корпоративизам под маском либерализма лагано губи своју „слободарску капицу“ и чека да буде поједен...

Dejan Lučka*

MILTON FRIEDMAN'S NEOLIBERALISM

Summary

This paper deals with the thought of one of the most influential economists of the 20th century, Chicago University professor Milton Friedman. Along with the most significant biographical data about a man who managed to change the way the economic theory functioned until then, his teachings are given as well, and the theories he constructed are explained through the prism of his writings, but also through the prism of the critics which was harsh. Also, a short view of the liberal philosophy of economics is given. What makes Friedman unique is that he, unlike most scientists in the social field of work, had the opportunity to try out his theories in practice, in a scope which involved whole countries. This paper shows the course of those experiments.

Key words: *neoliberalism, corporativism, liberty, free market, shock doctrine.*

Штампани извори

Волтер. *Филозофски речник*. Нови Сад 1973

Ebenstein, Lanny. *Milton Friedman A Biography*. New York 2007

Калабић, Марија. приредила *Ризница мудрости-мисли великих умова човечанства*, Нови Сад 2003

* Third year Law student, University of Banja Luka, Faculty of Law.

- Klein, Naomi. *The Shock Doctrine – The Rise of Disaster Capitalism*. New York 2008
- Лакићевић, Д., Драган., Стојановић, Божо., Вујачић, Илија. *Теоретичари либерализма*. Београд 2007
- Милићевић, Драгиша. *Економија*. Београд 1995
- Мићуновић, Љубо. *Савремени лексикон страних речи*. Нови Сад 1988
- Поповић, Милан. *Економска политика*. Бања Лука 2000
- Стојиљковић, Зоран. „Политичке фамилије у Европском парламенту“. *Политичке групације у Европи*. (ур. Зоран Стојиљковић, Гордана Пилиповић), Београд 2011
- Фридман, Милтон и Фридман, Роуз. *Слобода избора*. Нови Сад 1996

Интернет извори

- Аксентијевић, Саша, *Критички приказ-Ружна истина о Милтону Фридману*, <http://www.scribd.com/doc/116650164/Kriti%C4%8Dki-prikaz-The-ugly-truth-about-Milton-Friedman-doktorski-studij-Poslovna-ekonomija-doktorand-Sa%C5%A1a-Aksentijevi%C4%87#logout>
- Духачек, Гордан, *Неолиберализам је пропао, свијет тресе марксистичка грозница*, <http://www.tportal.hr/vijesti/svijet/240299/Neoliberalizam-je-propao-svijet-trese-marksisticka-groznica.html>
- Ip, Gregi Whitehouse, Mark, *How Milton Friedman changed economics, policy and markets*, <http://www.columbia.edu/~esp2/WSJ%20Whitehouse%20Article.pdf>
- Jahr, Nisholas, *Хаос је добар бизнис*, <http://kontra-punkt.info/magazin/haos-je-dobar-biznis>
- John Maynard Keynes, Milton Friedman and F.A. Hayek Compared, <http://www.triplepundit.com/2010/04/overlaps-from-the-opposition/>

- Катић, Небојша, *Неолиберални корени светске економске кризе*, <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/neoliberalni-koreni-svetske-ekonomske-krize.html?alphabet=l#yvComment23955>
- Ковачевић, Млађан, *Катастрофалне последице највеће заблуде економске науке- неолиберализма*, <http://www.slobodanjovanovic.org/2012/05/18/mladan-kovacevic-katastrofalne-posledice-neoliberalizma/?lang=lat>
- Милошевић, Милан, *Сиромашни у земљи чуда*, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=421253>
- Milton Friedman, <http://www.hoover.org/fellows/10630>
- Milton Friedman, <http://bfi.uchicago.edu/about/milton-friedman/>
- Milton Friedman - Biographical, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1976/friedman-autobio.html
- Милутиновић, Владимир, *Неолиберализам и демократија*, http://www.filozofijainfo.com/index.php?option=com_content&view=article&id=781:neoliberalizam-i-demokratija&catid=89:neoliberalizam&Itemid=113
- Монбиот, Џорџ, *Како нам је неолиберализам уништио животе*, <http://www.nspm.rs/hronika/gardijan-kako-nam-je-neoliberalizam-unistio-zivote.html>
- Неолиберализам, једна теорија и двије критике*, <http://bosnian.trib.ir/emisije/svijet/item/85808-neoliberalizam-jedna-teorija-i-dvije-kritike>
- Новаковић, Александар, *Филозофије слободе - кратак преглед модерне идеје слободе (1)*, <http://katalaksija.com/2009/04/13/filozofije-slobode-kratak-pregled-razvoja-moderne-ideje-slobode-i/>
- Orbach, Barak. *What is Government Failure*. Yale Journal on Regulation 2012,
<http://jreg.common.yale.edu/files/2013/06/What-Is-Government-Failure.pdf>, 45.
- Oxford Dictionaries, <http://oxforddictionaries.com/definition/english/liberal>

- Петровић, Дејан, *Крвави трагови доктора шока*, <http://www.nspm.rs/prikazi/krvavi-tragovi-doktora-soka.html>
- Rothbard N., Murray, *Milton Frideman Unraveled*, <http://www.lewrockwell.com/rothbard/rothbard43.html>
- The concise encyclopedia of economics - Milton Friedman, <http://www.econlib.org/library/Enc/bios/Friedman.html>
- Умро је Милтон Фридман, <http://old.kontra-punkt.info/modules.php?file=article&name=News&op=modload&sid=54754>
- Free to Choose, <http://miltonfriedman.blogspot.com/>
- Фридман, Милтон, *Однос економске и политичке слободе*, <http://katalaksija.com/2006/11/17/odnos-ekonomske-i-politicke-slobode/>
- Friedman, Milton, *Why not a volunteer army*, <http://tinyurl.com/p4vmtq3>
- Шимичевић, Хрвоје, *Неолиберализам је рођен у контексту фашистичких режима*, http://www.filozofijainfo.com/index.php?option=com_content&view=article&id=879:neoliberalizam-je-roen-u-kontekstu-faistikih-reima&catid=89:neoliberalizam&Itemid=113
- What is Classical Liberalism?, <http://www.libertarianism.org/media/around-web/what-is-classical-liberalism>

